

KARMEN JAKOPOVIĆ
Varaždin

VARAŽDINSKE TOPLICE U
PROSTORU POVIJESNIH ZBIVANJA

*VARAŽDINSKE TOPLICE IM RAUM DER
HISTORISCHEN EREIGNISSE*

Der kurze Abriß der Lebenskontinuität und der Bevölkerungsdichte im Bereich von Varaždinske Toplice hat als Ziel, die Grundmerkmale und die Besonderheiten darzustellen, die zur starken künstlerischen, kulturellen und sozialen Blüte der Siedlung geführt haben, die besonders in der Antikeschichte zum Ausdruck gebracht wurde und als die Grundlage für die weitere reiche Entwicklung von Varaždinske Toplice bis zum heutigen Tag gedient hat.

Da bi se bolje razumio razvoj V. T. od kamenog doba do danas, nužno je ukratko objasniti sve uvjete koji su omogućili njihov nastanak upravo na ovoj lokaciji (kao što su položaj, makro i mikrolokacija, klima i prirodna bogatstva).

Gledajući šire područje s-z dijela Hrvatske, uočljivo je da ono predstavlja cjelinu u kojem prevladava uravnotežen odnos brdskih i nizinskih dijelova, povezanih mnogim riječnim tokovima među prirodnim skloništim, zbog čega je ovaj kraj od davnina bio naseljavan. Povoljni klimatski i ekološki uvjeti omogućavali su naseljavanje već od paleolitika, što je vidljivo iz nalaza Hušnjakovog brda kod Krapine, Vindije kod D. Voće, Vuglovca kod Ivanca, pećina formiranih u vapnenoj sedri kod V. T., Veternice na Medvednici itd.

Uže gledano, V. T. su smještene na sedrenim terasama uz južnu padinu Topličke gore, spuštajući se u manju kotlinu kojom vijuga Bednja na svom putu od Zagorja do Podravine. Kotlina je sa sjevera i zapada obrubljena obroncima Topličke gore (pri čemu se ističe vrh Tonimir, dom Antuna i Ivana Kukuljevića), a s juga i istoka Kalnikom. Vijenac šumom obraslih brda, koja okružuju V. T., zaštićuje mjesto od oštih vjetrova i uvjetuje ugodnu klimu.

Izvanredan položaj Toplica s neprekinutim kontinuitetom naseljenosti i lječilišne tradicije u svim epohama proizlazi iz prirodnog bogatstva ovog kraja, a to su, prije svega, termalna vrela. Nalazi vrućih vrela pobuđivali su od najranijih dana naročitu pozornost pa su ih ljudske skupine rado odabirale kao mjesto duljeg boravka. Tako su ova Toplička termalna vrela privukla već u doba starijeg i mlađeg kamenog doba prve ljudske skupine, što nam potvrđuju arheološki i paleontološki nalazi iz velike sedrene pećine zvane »Gradišće« (na zapadnom rubnom dijelu V. T.), zatim sela Petkovca, uz dolinu Bednje i dr.

Kontinuitet naseljavanja vidljiv je i kasnije, kad oko 3 st. pr. Kr. saznajemo za prve po imenu poznate stanovnike Toplica, a to je bilo ilirsko pleme Jasa, koje je živjelo na prostoru današnje Podravine, između Maribora i Osijeka. Jasi (što u indoeuropskom jeziku znači posjednik vrućih vrela – topličanec) organizirali su svoj život na ovom području, a njihova tradicija korištenja termalne vode ima svoju potvrdu i u nazivu samog mjesta, zadržanog i u rimsko vrijeme vladavine – AQUAE IASAE. Tako je, dakle, u antičkom imenu Toplica obilježeno postojanje nekih ranijih toplica prije dolaska Rimljana, nastanjenih panonsko-ilirskim plemenom Jasa.

Nije dakle čudno da se upravo na ovom mjestu formira i razvija antičko naselje, uvjetovano zemljopisno-strateškim položajem, reljefom tla, tradicijom naseljavanja, prisustvom termalnih voda, položajem na raskrižju prastarih puteva, ustaljenih od pretpovijesnih vremena u svim smjerovima.

S obzirom da rimska civilizacija ima urbani karakter, ona je velika područja pokrila gustom mrežom cesta, naseljima i naseobinskim elementima, spajajući tako Podravinu s Posavinom, pri čemu su i V. T. imale ključnu ulogu.

Rimskim osvajačima, kao i ranije Jasima, odgovarao je dobar položaj Toplica, koji je omogućavao kontrolu velikog dijela plodne i prometne doline Bednje, a istovremeno je bio uvučen među brežuljke te je mogao poslužiti i za obranu. Konfiguracija terena, uglavnom sačuvana do danas, a koja se terasasto penje uz obronke Topličke gore, utjecala je na urbanističku koncepciju antičkog i današnjeg naselja Varaždinske Toplice. Najveća naseljenost, živost i građevna djelatnost u to doba vidljiva je u području današnjeg izvora, s prostiranjem prema jugu i j-i. Ovaj urbanizirani dio Toplica spuštao se niz terase u obliku lepeze prema donjem gradu, poštujući konfiguraciju tla. Karakter antičkog naselja bio je uvjetovan specifičnom lječilišnom namjenom, kao kupališnog, umjetničkog i obrednog središta. U gornjem dijelu naselja, na najvišoj terasi u blizini vrela, nalazila se jezgra kupališnog dijela s odgovarajućim pratećim uređajima, te reprezentativnim javnim zgradama i spomenicima (što je tema slijedećih izlaganja). Naročitu važnost dobivaju Toplice za vrijeme cara Konstantina, što je vezano na opće nastojanje učvršćivanja carstva. S obzirom na smještaj u neposrednoj blizini limesa (granica rimskog carstva), kao lječilišno središte vjerojatno su one bile od važnosti i za vojsku. Kao velikom naseobinskom, termalnom i kulturno-povijesnom središtu Toplicama je, zahvaljujući termalnim izvorima, u toku nekoliko stoljeća gravitirala cijela južna Panonija između Poetovije, Siscije i Andautonije.

Velik broj kulturnih spomenika iz rimskog vremena govori nam o vrlo visokom stupnju kulturnog i umjetničkog razvitka, koji je prekinut tijekom 4. st. u nesigurnim i nemirnim vremenima provale barbara. Termalna voda, koja je nekontrolirano plavila naselje, na stanoviti je način konzervirala njegove ostatke do današnjih dana.

Daljnji razvoj naselja Toplica može se pratiti tek od srednjeg vijeka, kada one postaju središte omanjeg vlastelinstva. Srednjovjekovno naselje oblikovalo se kao Gornje mjesto, izgrađeno oko kaštela, crkve i kupališta, te Donje mjesto kao podgrade. Nema nikakve sumnje da je topličko termalno vrelo, oko kojeg su se već u pretpovijesti naseljavali ljudi, kao i postojanje antičkog naselja i kupališta, povezanog mrežom dobrih rimskih cesta, uvjetovalo stvaranje i razvoj srednjovjekovnog naselja, na čijim se osnovama i graditeljskim dostignućima razvijalo i dalje razvoja do današnjih dana.

Cijelo naselje V. T. po svojem rasprostranju arheoloških, povijesnih i umjetničkih spomenika i njihove vrijednosti predstavlja vrijedan spomenički kompleks. Povijesno-urbanistička cjelina današnjeg naselja, nastala tijekom stoljeća, predstavlja specifičan primjer arheološke, balneološke, ruralne, fortifikacijske i urbane cjeline u Hrvatskoj. Njezin bogat, sačuvan spomenički inventar iz vremena paleolita pa do antike, kao i spomenici od 13. do 19. st. pokazuju postojanje ljudskog života kao i logični kontinuitet ljudskog stvaralaštva i razvoja na ovom prostoru, koji neprekinuto traje više od 2000 god.

Dakle, razvoj V. T. na slojevitom povijesnom bogatstvu najbolje pokazuje da bi to mjesto bez svoje povijesti i bez tragova postojanja u prošlosti bilo prikraćeno za jedan važan dio svog življenja i u sadašnjosti.

Zbog iznimne važnosti cijelo naselje je upisano u Registar nepokretnih spomenika kulture (od strane Regionalnog zavoda) pod br. 721, a granica ove povijesne urbanističke aglomeracije i zelenog zaštitnog pojasa, koji zajedno čine nedjeljivu i jedinstvenu cjelinu, određena je visinskim kotama vizurnog bazena.

SAŽETAK

Specifične smještajne tj. zemljopisne osobine, klima a naročito prirodna bogatstva pogodovali su naseljavanju šireg područja Varaždinskih Toplica od pretpovijesnih vremena, što nam potvrđuju brojni paleontološki i arheološki nalazi. U tom izrazito pogodnom ambijentu naseljava se i panonsko pleme Jasa, čija tradicija korištenja termalne vode ima potvrdu u nazivu samog mjesta, zadržanog u rimsko vrijeme vladavine – Aqua Iasae. Topličko termalno vrelo, naseljavano od davnine, kao i postojanje visoko razvijenog antičkog naselja i kupališta uvjetovalo je stvaranje i razvoj srednjovjekovnog naselja, na čijim se osnovama i graditeljskim dostignućima Var. Toplice razvijaju do današnjih dana. Bogati spomenički inventar od pretpovijesnih vremena pa do antike, kao i od srednjeg vijeka do 19. st. pokazuje postojanje žive ljudske aktivnosti i stvaralaštva na ovom prostoru, koji traje već više od 2000 god.

VARAŽDINSKE TOPLICE IM RAUM DER HISTORISCHEN EREIGNISSE Zusammenfassung

Die spezifischen geographischen Eigenheiten, das Klima und besonders die Naturschätze haben das Besiedeln des weiteren Gebiets von Varaždinske Toplice seit prähistorischen Zeiten begünstigt, was die zahlreichen paläontologischen und archäologischen Befunde bestätigen. In diesem besonders günstigen Ambiente siedelt sich auch der panonische Stamm Jasa an, dessen Tradition im Gebrauch des Thermalwassers im Namen des Orts selbst Bestätigung hat, im Namen der auch in den Zeiten der römischen Regierung, nämlich Aqua Iasae, behalten wurde. Die Thermalquelle von Varaždinske Toplice, die seit uralten Zeiten besiedelt wurde, wie auch die hochentwickelte Antikesiedlung und das Heilbad haben zur Gründung und zur Entwicklung von der mittelalterlichen Siedlung geführt, auf deren Fundamenten und Bauerrungenschaften sich Varaždinske Toplice bis zum heutigen Tag entwickeln. Das reiche Denkmalinventar zeigt von prähistorischen Zeiten bis zur Antike, wie auch vom Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert, daß auf diesem Gebiet die lebhaftige Menschenaktivität und die Gestaltungskraft besteht, die schon mehr als 2000 Jahre dauert.

Primljeno: 1995-5-4